

ПРИСЯГА СУДДІВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ OATH OF JUDGES OF INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

**Кравчук О.О., д.ю.н., професор,
суддя**

*Вищий антикорупційний суд,
професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

**Остащук І.Б., д.філос.н., професор,
професор кафедри філософії та релігієзнавства
Український гуманітарний інститут**

У статті проаналізована церемонія складання присяги суддями Міжнародного кримінального суду, що відбулася 8 березня 2024 р. В термінології Римського статуту вона називається урочистим зобов'язанням (solemn undertaking). Процедура проводиться на засіданні суду в присутності суддів та Президента організації, що обирає суддів, – Асамблеї держав-учасників Римського статуту, що підкреслює високий статус зібрання, набуття повноважень суддями саме від цієї міжнародної організації та спадкоємність у служінні судді. Церемоніал складання присяги відповідає ритуалам, що покликані передавати значення суворого дотримання службового порядку, особистої самодисципліни, колегіальної співпраці в служінні справедливого суду. Окремі деталі церемоніалу складання присяги є схожими з урочистими заходами у військовій, релігійній та аристократично-монархічній сферах, що покликані підкреслити гідність служіння. Обраний суддя під час присяги вже одягнений у мантию та складає присягу, піднявши праву руку, що відповідає традиційним церемоніалам. Кожен суддя проголошує та підписує присягу окремо (по черзі), підписання присяги засвідчується Реєстратором суду, підписаний текст присяги підлягає зберіганню. Президент суду та Президент Асамблеї виступають на церемонії з натхненними промовами, де згадують основні цінності суду та закликають новопризначених суддів до продовження високого і гідного служіння справедливому суду. Представляючи кожного із суддів, Президент суду перелічує основні штрихи біографії та видатні заслуги цього юриста, демонструючи присутнім не лише відкритість інституції, але й значення професійних чеснот для важливої позиції міжнародного судді, а також демонструє те, що правосуддя в цьому суді здійснюють висококваліфіковані досвідчені юристи. Символічні елементи складання присяги суддів МКС можуть бути використані при вдосконаленні процедур присяг суддів національних судів, наприклад, щодо індивідуального складання присяги кожним суддею, складання її в мантиї, в залі суду із зайняттям суддівського місця.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, присяга судді, урочисте зобов'язання, посадова присяга, конфіденційність, таємниця наради суддів.

Swearing-in ceremony of judges of International Criminal Court, which took place on March 8, 2024 is considered in the article. In the terminology of the Rome Statute, it is called a solemn undertaking. The procedure is conducted at a court session in the presence of judges and the President of the organization that elects judges, the Assembly of States Parties to the Rome Statute, which emphasizes the high status of the meeting, the origin of judicial power from this international organization and the continuity of the judicial service. The swearing-in ceremony corresponds to rituals designed to convey the meaning of strict adherence to official order, personal self-discipline, and collegial cooperation in the service of a fair trial. Certain details of the oath-taking ceremony are similar to solemn events in the military, religious, and aristocratic-monarchic spheres, which are designed to emphasize the dignity of service. During the swearing-in, the elected judge is already robed and takes the oath with his/her right hand raised in accordance with traditional ceremonies. Each judge pronounces and signs the oath separately (one by one). The signing of the oath is certified by the Court Registrar, the signed text of the oath must be kept. The President of the Court and the President of the Assembly deliver inspiring speeches at the ceremony, recalling the core values of the Court and calling on the newly appointed judges to continue high and dignified service to the fair trial. Introducing each of the judges, the President of the Court lists the main features of the biography and outstanding merits of this lawyer, demonstrating not only the transparency of the institution, but also the importance of professional virtues for the important position of an international judge, and also demonstrating that justice in this court is administered by highly qualified and experienced lawyers. The symbolic elements of taking the oath of judges of the ICC can be used in improving the swearing-in ceremonies of judges of national courts, for example, taking of the oath by each judge, taking it in a robe, in the courtroom with taking the judge's seat.

Key words: International Criminal Court, Rome Statute, judge's oath, solemn undertaking, oath of office, confidentiality, secrecy of deliberation.

Поки продовжується відбиття збройної агресії РФ проти України, наша держава досі не ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут), який вона підписала в 2000 році [1]. Наразі Суд ініціював низку розслідувань та видав декілька ордерів на арешт російських високопосадовців за підозрою у вчиненні в Україні серйозних злочинів [2; 3]. Серед політиків, науковців і практиків ведеться дискусія щодо необхідності ратифікації Римського статуту [наприклад: 4–8]. На сьогодні Україна прийняла спеціальний закон щодо співробітництва з цим Судом [9].

8 березня 2024 року були приведені до присяги 6 новообраних суддів Міжнародного кримінального суду (МКС). Церемонія їх присяги є цікавою з позиції судового символізму, значущою з позиції місця суду в міжнародно-правовій системі, а її аналіз дозволяє зробити важливі висновки для удосконалення процедур присяги суддів українських національних судів. Отже, в цій статті маємо

на меті проаналізувати церемонію складання присяги суддів Міжнародного кримінального суду крізь призму судового символізму як важливого чинника мови права.

МКС створено відповідно до міжнародного договору – Римського статуту Міжнародного кримінального суду, підписаного в 1998 р. Офіційний початок діяльності суду – дата набрання чинності Римським статутом – 1 липня 2002 р. [1]. Перші судді були обрані в 2003 р. і склали присягу під час інаугураційної сесії 11 березня 2003 р. в Гаазі [10]. Під час присяги перших суддів були присутні її Величність Беатрикс, Королева Нідерландів – як голова приймаючого уряду, а також Генеральний Секретар ООН Кофі Аннан, який виступив на церемонії з промовою [11], відкривав церемонію Президент Асамблеї держав-учасниць – Принц Зейд бін Раад бін Зейд аль-Хусейн (Йорданія) [12]. Створення суду вважається найбільшим кроком міжнародної юстиції з часів міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, що судив

нацистських лідерів після Другої Світової Війни [13]. Під час церемонії присяги 8 березня 2024 р. Президент суду підкреслив про цей суд: його наявність та діяльність означає, що більше не є необхідним чекати політичної волі для притягнення до відповідальності за найбільш серйозні злочини [14].

МКС складається з 18 суддів, що обираються Асамблеєю держав-учасниць Римського статуту серед юристів, які відповідають критерію добросовісності, з високими моральними якостями, із досвідом у сфері кримінального права і процесу, знаннями міжнародного права, на основі представництва основних правових систем та з урахуванням географічного фактору й представництва чоловіків і жінок (ст. 36 Римського Статуту). Останні (на нинішній час) вибори нових суддів відбувалися в період з 4 до 6 грудня 2023 р. на Асамблеї держав-учасниць МКС у Нью-Йорку [15]. Нині 124 держави ратифікували Римський статут і є його учасницями [1].

Під час перших виборів у 2003 р. шестеро суддів (1/3) були обрані на 3 роки, шестеро – на 6 років і шестеро – на повний термін 9 років. Надалі судді обираються строком на 9 років без права бути переобраними, таким чином, склад суду оновлюється по 1/3 кожні 3 роки (Стаття 36 (9) Римського статуту). Президент Суду Пьотр Хофманські зазначив на церемонії присяги 8 березня 2024 р.: таке поступове оновлення призначене для збереження інституційної пам'яті Суду, оновлення суду означає, що судді, як люди, приходять і йдуть, а інституція залишається, а важливість постійності суду у верховенстві права не може бути недооцінена. Загалом, часткове поступове оновлення (на протиположному повному одночасному оновленню) складу колегіального органу вважається способом забезпечення сталості й наступності в його діяльності, тому в такий спосіб оновлюється чимало колегіальних виборних органів у світі (наприклад, верхні палати парламентів США та Франції [16; 17]).

Складання присяги (а в термінології Римського статуту – урочистого зобов'язання – *solemn undertaking*) передбачене статтею 45 Римського статуту.

Присяга новими суддями МКС складалася 8 березня 2024 р., тобто за кілька днів до закінчення повноважень частини з шести суддів, що завершилися 11 березня 2024 р., із цього ж дня почалися повноваження новообраних суддів.

Присяги складаються на відкритому судовому засіданні, в залі суду, отже, всі діючі й новообрані судді присутні на цьому урочистому заході, що надає йому відчуття повноти, колегіальності й спадкоємності.

Складання присяг є ретельно підготовленою церемонією. Окреслимо окремі її характеристики з лаконічним поясненням деталей, що мають промовисте значення. Під час присяги 2024 р. нові судді входили до зали першими (перед діючими суддями) й виходили останніми. Такий порядок шиккування процесії властивий консервативному церемоніалу в монархічних і релігійних традиціях, скажімо: перед офіційними зібраннями різного рангу суверен прямує останнім, адже він не повинен нікого чекати, що покликано підкреслювати гідність зібрання та його непогнаний порядок як вираження поваги до посади монарха; після католицьких священницьких свячень новопресвітер виходить останнім – як найважливіша особа на цьому богослужінні та жест поваги до апостольської спадкоємності того чоловіка, який отримав таїнство священства.

Піднімаючись з місця і прямуючи до трибуни для складання присяги, всі судді йшли не найкоротшим, а кожен однаковим шляхом, як і поверталися до свого місця. Це означає суворе дотримання конкретного напрямку – «дороги» справедливого суду. Тут теж можемо навести приклад схожості з військовим церемоніалом, наприклад, зміни почесної варті, коли не можна відхилитися від конкретного маршруту. Займати своє визначене місце під час

урочистих церемоній є не тільки справою розташування й уникнення безладу присутніх, а передусім свідченням порядку, ієрархії та спадкоємності. У багатьох національних академіях кожен з обраних академіків займає своє місце, яке не можна змінювати, наприклад: у Французькій академії кожному з сорока «безсмертних» належить темно-зелений фотель із конкретним номером, за яким можна простежити цілу історію, хто на ньому сидів, що одразу включає цілі наративи французької культури. Девіз Французької академії «À l'immortalité» («Для безсмертя») чітко вказує на вимір вічності тих цінностей, пропагуванням та поширенням яких повинні відповідати академіки. Те саме стосується й непроминальної цінності справедливого суду, що і підкреслюється в ретельно продуманому церемоніалі складання присяги суддів МКС.

Цікаво, що під час першої церемонії складання присяги суддями МКС в 2003 р. вони до складання присяги сиділи в залі як глядачі, і лише після складання її – займали призначене їм місце на підвищенні. У поясненні до першої присяги суддів 2003 р., розміщеному на сайті Суду, вказується, що перехід особи через бар'єр (або певну відстань), що відділяє місце, призначене для суддів, від місця, призначеного для публіки, символізує набуття статусу судді, а розміщення суду на підвищенні символізує певний зв'язок суддів із Небесами [12]. Символізм судової зали ми дослідили в монографії «Судова символіка» [18]. Ритуал переходу властивий для різних релігійних і культурних традицій, який виражається через подолання певної відстані (наприклад, паломницький маршрут) чи переступання через конкретний об'єкт (скажімо, поріг), що символічно означає набуття людиною нової якості, зокрема і в посіданні важливих посад, до яких, безумовно, належить служіння судді.

Під час складання присяги в 2024 р. всі новообрані судді вже були одягнуті в мантиї – такі самі, як і у діючих суддів. Присягу складав кожен суддя по черзі, в порядку, що визначався їх віком, у присутності Президента Асамблеї держав-учасниць Римського статуту Ії Екселенції Паїві Каукоранта, а також підписував під наглядом (процедура засвідчення) Реєстратора (старшого адміністративного службовця, фактично, керівника апарату) суду. Підписану присягу зберігатимуть у суді, згідно з Правилем 6(2) Процедур і доказування Суду. Суддя, за вказівкою Президента Асамблеї, піднімав угору праву руку, проголошував текст присяги, потім одразу її підписував. Робочими мовами МКС є англійська і французька, суддя повинен володіти принаймні однією з цих мов (Ст. 50 (2) Римського статуту). Символічно, що троє нових суддів присягали англійською, а троє – французькою (тобто мовне представництво нових суддів також було рівним). Згадуючи про гендерне представництво в суді, слід відзначити, що в першому складі 2003 р. було 11 чоловіків та 7 жінок [13]. Щодо актуального складу, то було звернено увагу, що в нинішньому суддівському корпусі МКС (після складання присяги новими суддями) більшість уперше становитимуть жінки [19].

Президент суду, приводячи до присяги нових суддів, відзначив, що складання присяги на відкритому засіданні відображає публічний характер інституції, прозорість судових процедур, які мають бути публічними, відповідно до міжнародних стандартів справедливого судового розгляду.

Представляючи кожного нового суддю перед приведенням його до присяги, президент Суду повідомив його коротку біографію, зокрема інформацію про юридичну кар'єру, освіту й наукові досягнення, включаючи тематику докторських дисертацій, що свідчить про відзначення професійного рівня і компетентностей. Цей момент підкреслення якостей конкретного судді в церемонії присяги є дуже примітним, адже, значною мірою, судова символіка, зокрема, мантия, інший судовий одяг – покликани своєрідно приховати особистість судді, відмежувавши суддю як людину від судді як функції (носія правосуддя).

Безпосередньо після присяги кожного судді було приділено декілька секунд для офіційного фото з Президентом Асамблеї, що пізніше знайшло відображення на офіційному сайті, який є важливою площадкою для пропагування цінностей суду в правовій корпоративній та навіть масовій культурі.

Текст присяги не визначений Римським статутом, а окреслений його Правилами процедури та доказування (міститься в Правилі 5 (1a)) [20]. Він передбачає низку важливих зобов'язань: виконувати обов'язки судді гідно, чесно, безсторонньо й сумлінно, поважати конфіденційність розслідувань та обвинувачень і таємницю нарад. Це коротка (тобто не деталізована) промісрійна (яка надає обіцянку діяти відповідним чином у майбутньому) посадова (інаугураційна) присяга. Проаналізувавши її текст, його можна умовно розділити на три частини, і дві з них будуть присвячені конфіденційності: (1) розслідувань і обвинувачень, (2) наради суддів. Із цього видно, наскільки важливе значення у функціонуванні цього суду приділяється конфіденційності. Свого часу в одній зі статей ми аналізували одну з найдавніших у світовій історії професійних присяг – клятву Гіппократа, і відзначали, що значна частина в ній присвячена саме професійній таємниці [21]. У поясненнях на сайті Суду також наголошується на тому, що ключовим елементом присяги є зобов'язання щодо безсторонності: незалежно від справи, яка розглядається, суддя повинен забезпечувати такий підхід, щоб він міг оцінити справу поза будь-яким впливом (тобто поза впливом жодної зі сторін, з «відкритою душею») [12].

Цікаво також, що сама присяга називається в Римському статуті й Правилах процедури і доказування суду урочистим зобов'язанням (*solemn undertaking*), і в її тексті вживається слово-обіцянка «зобов'язуюсь» (*I solemnly undertake*), замість слів обіцянка, клянусь чи присягаю (*promise, swear*). Ймовірно, це є наслідком широкого розвитку в країнах загального права, які широко використовують поняття присяги (*oath*) в юридичних процедурах, зокрема, посадової присяги (*oath of office*), підходів щодо можливості замість присяги надати зобов'язання або ствердження (*affirmation*), якщо внутрішні, зокрема релігійні, переконання особи не дозволяють скласти саме присягу. Аналогічний підхід можемо побачити, наприклад, у Правилі 3 Правил іншого міжнародного суду – Європейського суду з прав людини, яке передбачає складання новим суддею присяги або урочистої декларації [22]. Дозволимо собі припустити, що, автори тексту Римського статуту одразу використали термін зобов'язання, задля того, щоби не встановлювати означеного винятку. Фактично ж відповідне урочисте зобов'язання нічим не відрізняється від присяги – ні за жестами, ні за наповненням церемонії. Навіть на офіційній сторінці суду ця церемонія називається так, як завжди називаються церемонії присяги (*Swearing-in ceremony*) [12; 14], вона й сприймається суддями саме як посадова присяга [23].

Після складання присяги, Президент суду привітав нових суддів і зазначив, що під час роботи суддею вбачав своїм завданням захищати й посилювати суд як незалежну судову інституцію, серйозний професійний суд, який зосереджується на правосудді, а не на політиці, а також висловив сподівання, що нові судді поділятимуть названі цінності як одні з найважливіших у судочинстві. Президент Суду суддя Пьотр Хофманські належить саме до тієї третини суддів, термін повноважень яких завершувався зі складанням присяги новими суддями. Тож залишаючи посаду, під час церемонії 8 березня 2024 р. Президент згадав персонал суду, якому подякував за гарну роботу, а також із вдячністю згадав юристів та інших учасників судової практики довіреного йому колективу. Підсумовуючи, Пре-

зидент відзначив вагому роль сильної особистості, що здійснює правосуддя в інституції такого високого міжнародного рангу; однак конкретні жінки й чоловіки також мають значення – це особи, які щодня вдихають у нього життя. Як міжнародні публічні службовці, – зазначив Голова суду, – ми повинні сприймати нашу роботу вкрай серйозно, робити все найкраще з професійної та етичної точок зору, завжди пам'ятаючи про відповідальність, яка на нас покладена. Добročесність, підзвітність, справедливість, включеність – професійні цінності Суду [14].

Новим Президентом суду вже 11 березня 2024 р. строком на три роки була обрана суддя Томоко Акане [24].

Додатково з міркуваннями авторів щодо символізму посадової присяги судді та присяг судових юристів можна ознайомитися в окремих статтях [25–27].

Висновки. Отже, проаналізована церемонія складання присяги суддями Міжнародного кримінального суду, що відбулася 8 березня 2024 р., характеризується такими особливостями:

- у термінології Римського статуту вона називається урочистим зобов'язанням (*solemn undertaking*), що можна тлумачити як розвиток і сучасну деталізацію термінології присяг (*oath*), зокрема, посадових присяг (*oath of office*), а також поширених у країнах загального права підходів, що дають можливість замість присяги надати зобов'язання, декларацію або ствердження (можуть використовуватися англійські слова *affirmation* або *declaration*), коли внутрішні переконання особи не дозволяють скласти саме присягу;

- проводиться на засіданні суду в присутності суддів та Президента організації, що обирає суддів, – Асамблеї держав-учасників Римського статуту, що підкреслює високий статус зібрання, набуття повноважень суддями саме від цієї міжнародної організації та спадкоємність у служінні судді;

- визначений церемоніал складання присяги відповідає ритуалам, що покликані передавати значення суворого дотримання службового порядку, особистої самодисципліни, колегіальної співпраці в служінні справедливому суду;

- окремі деталі церемоніалу складання присяги є схожими з урочистими заходами у військовій, релігійній та аристократично-монархічній сферах, що покликані підкреслити гідність служіння;

- суддя під час присяги вже одягнений у мантию та складає присягу, піднявши праву руку, що відповідає традиційним церемоніалам;

- кожен суддя проголошує та підписує присягу окремо (по черзі), підписання присяги засвідчується Реєстратором суду, підписаний текст присяги підлягає зберіганню;

- Президент суду та Президент Асамблеї виступають із натхненними промовами, де згадують основні цінності суду та закликають новопризначених суддів до продовження високого і гідного служіння справедливому суду;

- представляючи кожного із суддів, Президент суду перелічує основні штрихи біографії та видатні заслуги цього юриста, демонструючи присутнім не лише відкритість інституції, але й значення професійних чеснот для важливої позиції міжнародного судді, а також демонструє те, що правосуддя в цьому суді здійснюють висококваліфіковані досвідчені юристи.

Символічні елементи складання присяги суддів МКС можуть бути використані при вдосконаленні процедур присяг суддів національних судів, наприклад, щодо індивідуального складання присяги кожним суддею, складання її в мантиї, в залі суду із зайняттям суддівського місця. Подальше ж дослідження присяг суддів як різновиду професійних присяг є перспективним та актуальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Rome Statute of the International Criminal Court. Chapter XVIII. Penal matters. United Nations Treaty Collection. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&clang=_en#11
2. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court, Press Release: 17 March 2023. <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
3. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Ivanovich Kobylash and Viktor Nikolayevich Sokolov. International Criminal Court, Press Release: 5 March 2024 <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-ivanovich-kobylash-and>
4. Смирнов М.І. Притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини, скоєні в Україні під час повномасштабного військового вторгнення: юрисдикційні аспекти. Аналітично-порівняльне правознавство, 2023, №1, с. 607-612. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.106>
5. Мамчур І. Правозахисники дали державі рекомендації щодо 11 пріоритетів на цей рік. Дзеркало Тижня, 27 лютого 2024 року. <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/pravozakhisniki-dali-derzhavi-rekomendatsiji-shchodo-11-prioritetiv-na-tsej-rik.html>
6. Мовчан С. «Ми користуємося лавією»: чому Україна має ратифікувати Римський статут? Українська гельсінська спілка з прав людини. <https://www.helsinki.org.ua/articles/my-korystuemosa-lavivnoiu-chomu-ukraina-maie-ratyfikuvaty-rymskyu-statut/>
7. Малюська пояснив, чому Україна не може ратифікувати Римський статут під час війни. Радіо Свобода, 02 червня 2022 р. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-maluska-ukraina-rymskyu-statut/31880061.html>
8. Береза М. Всі дороги ведуть до ратифікації: як і чому слід погодити наше законодавство з Римським статутом? Коаліція «Україна. П'ята ранку». https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/555698_vsi_dorogi_vedut_ratifikatsii_yak_i.html
9. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» від 3 травня 2022 року № 2236-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>
10. 11 March 2003: First ICC judges take oath. InternationalCriminalCourt. Instagram. <https://www.instagram.com/p/Cpp1ZBoN5og/>
11. 18 judges sworn in at ICC inauguration. ABC News, 12 Mar 2003. <https://www.abc.net.au/news/2003-03-12/18-judges-sworn-in-at-icc-inauguration/1815810>
12. ICC – Swearing-in ceremony. International Criminal Court, Press Release: 11 April 2003. <https://www.icc-cpi.int/news/icc-swearing-ceremony#:~:text=As%20regards%20the%20ICC%2C%20the,investigations%20and%20prosecutions%20and%20the>
13. World criminal court launched. CNN International Edition, March 11, 2003. <https://edition.cnn.com/2003/WORLD/europe/03/11/warcrimes.court.reut/>
14. Swearing in ceremony for six newly elected judges 8 March 2024. IntlCriminalCourt, 8 March, 2024. <https://www.youtube.com/watch?ap=p=desktop&v=fbPObPtbtvo>
15. 2023 – Election of six judges. International Criminal Court. <https://asp.icc-cpi.int/elections/judges/2023>
16. About Congress. U.S. Capitol. <https://www.visitthecapitol.gov/explore/about-congress>
17. Климкова І.І., Остапенко М.А. Вибори і виборчі системи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К., 2011. С. 11. https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/vib_vibysyst.pdf
18. Кравчук О. О., Осташук І. Б. 2022. Судова символіка: монографія. Одеса, 2022: Видавничий дім «Гельветика», 528 с. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46814/4/Kravchuk_Ostashchuk_Judicial_Symbolism.pdf
19. Anna Yudkivska. Стереотипи можуть бути неточними... Facebook, 8 March, 2024. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02TyD4BCPGuYhQZECiJKbaL9DEQnK3dDhKkHLPfebPdHhvociHJS6Ud23akRrgNB2UI&id=100009583042326
20. Rules of Procedure and Evidence. International Criminal Court, 2019, 99 p. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf>
21. Кравчук О., Осташук І. Клятва Гіппократа – професійна присяга. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022, Випуск 44, с. 60-70. http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/44_2022/7.pdf
22. Rules of Court. European Court of Human Rights, Registry of the Court, 22 January 2024. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng
23. Iulia Motoc, Vineri, 8 Martie... Facebook, 6 March, 2024. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02NttQ5mjZ7UJpu4mK1FewsDyn1uuyarVFAqztyUuqoVuNMhfavvuffT1snxRJirmkl&id=10004565979787723
24. New ICC Presidency elected for 2024-2027. International Criminal Court, Press Release: 11 March 2024. <https://www.icc-cpi.int/news/new-icc-presidency-elected-2024-2027>
25. Кравчук О., Осташук І. Присяга судді – посадова присяга та судовий символ. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. 2020, Випуск 4 (48), с. 85-92. <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/issue/view/14008>
26. Кравчук О., Осташук І. 2020. Філософія та генеза судової і посадової присяги. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць, 2020, Випуск 3 (47), с. 71-79. <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/issue/view/13797>
27. Кравчук О., Осташук І. Присяги судових юристів в Україні. Zeszyt Naukowy Prac Ukrainoznawczych, 2022, Tom 8, с. 115-141. <https://zeszytnaukowy.ajp.edu.pl/resources/html/articlesList?issueId=14892>